

17 בדצמבר 2014

הערכת משמעויותיה וסיכויי הצלחתה של המערכת האמריקאית נגד דאעש¹

"Our objective is clear: We will degrade, and ultimately destroy, ISIL through a comprehensive and sustained counter-terrorism strategy."

President Barack Obama delivers an address to the nation on the U.S. Counterterrorism strategy to combat ISIL, in the Cross Hall of the White House, Sept. 10, 2014. (Official White House Photo by Pete Souza)

הנשיא ברק אובאמה מתווה בנאומו את האסטרטגיה האמריקאית נגד דאעש
(אתר הבית הלבן, 10 בספטמבר 2014)

הערכת סיכויי הצלחתה של המערכת האמריקאית נגד דאעש

1. הנשיא אובאמה הציב בפני ארה"ב מטרה ברורה, אך להערכתנו יומרנית, בדמות חיסולו של דאעש, באמצעות מערכה כוללת שתימשך כמה שנים. בהגדירו את המטרה כחיסול דאעש, יצר הנשיא האמריקאי רף ציפיות גבוה, שהממשל שלו והממשלים הבאים יצטרכו לעמוד בו. ליכולתם לעמוד ברצף הציפיות, שנקבע נודעת חשיבות רבה. שכן אנו סבורים, כי משמעויות המערכה חורגות מהתחום הצר של המאבק בטרור וכי תוצאותיה ישפיעו על מעמדה המדיני של ארה"ב במזרח התיכון ובעולם כולו לשנים הבאות. לפיכך לא רק מדיניות החוץ של הנשיא אובאמה עומדת למבחן אלא גם דימוי העוצמה האמריקאי, האזורי והבינלאומי עומד בפני אתגר משמעותי.

2. האם תוכל ארה"ב להצליח במערכה נגד דאעש ולממש את המטרות האסטרטגיות, שהציג הנשיא אובאמה? אנו סבורים, כי יקשה מאוד על ארה"ב להשיג את מלוא המטרות שהציבה לעצמה בשל הסיבות הבאות:

א. ההנחות והמטרות המדיניות, הגלויות והסמויות, העומדות בשורש המערכה נגד דאעש אינן ריאליות:

¹ לקט מידע זה לקוח מפרק ח' במחקר, שהוציא מרכז המידע למודיעין ולטרור: "דאעש: דיוקנו של ארגון טרור" (27 בנובמבר 2014).

1) הכוונה להקים **בעיראק** משטר עיראקי מרכזי בעל אופי דמוקרטי, שיכפה שליטתו על כל המדינה, נכשלה כאשר ארה"ב החזיקה שנים רבות כח צבאי גדול בעיראק. קל וחומר, שמטרה זאת **אינה ריאלית כיום**, לאחר שארה"ב הוציאה כוחותיה מעיראק, ולאחר שעיראק התפוררה למרכיביה הדתיים-עדתיים².

2) **באשר לסוריה** - לא ניתן "לבנות" על ארגוני מורדים "מתונים", שיעקרו מהשורש את דאעש, משום שארגונים אלו הינם מפוצלים, יכולותיהם הצבאיות מוגבלות והם חסרי הנהגה אפקטיבית. גם אם ארגוני המורדים בעלי האוריינטציה למערב יתחזקו כתוצאה מסיוע אמריקאי יאפשר הדבר אולי את יכולתם לעמוד בפני אויביהם אך קשה להניח, שהם יוכלו להכריע הן את משטר אסד והן את דאעש והארגונים הג'האדסטיים האחרים.

ב. **הקושי לעקור מהשורש ארגון בעל אידיאולוגיה סלפית-ג'האדיסטית מסוגו של דאעש:**
דאעש אינו רק ארגון טרור, שהשפעתו מבודדת ומתוחמת לאזור טריטוריאלי אחד. המדובר בארגון בעל אידיאולוגיה אסלאמית רדיקאלית, הנתמך ע"י קבוצות אוכלוסייה סוניות ושואב כוחו מהתפוררות המערכת השלטונית והחברתית בעיראק, סוריה והמזרח התיכון כולו. גם באפגניסטאן ובפקיסטאן לא הצליחה ארה"ב לעקור את הג'האד העולמי מהשורש, הגם שעלה בידה להחליש את אלקאעדה בתום השקעת משאבים רבים ונוכחות צבאית ממושכת (המגיעה עתה לקיצה)³. תופעת הצטרפות המתנדבים הזרים לדאעש שואבת השראתה גם ממצוקות פוליטיות וחברתיות בעולם הערבי-מוסלמי ובקהילות המוסלמיות במדינות המערב ולפיכך אין די בייעול מהלכי הסיכול והמנע ובהידוק שיתוף הפעולה הבינלאומי.

ג. **מגבלותיו של הכוח הצבאי בלחימה נגד ארגוני טרור:** התקפות אוויריות נגד ארגון בדמותו של דאעש, בעל תפיסת עולם אידיאולוגית מגובשת, הנהנה מתמיכת קבוצות אוכלוסייה סוניות, לא תוכלנה להביא לחיסולו. ישראל למדה במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "צוק איתן" את מגבלות הכוח הצבאי בלחימה נגד חזבאללה ונגד חמאס, ארגוני טרור אסלאמיסטיים קיצונים הנטועים היטב בקרב האוכלוסייה המקומית בקרבה הם פועלים. מעבר לכך, אנו סבורים כי גם מעורבות צבאית מאסיבית של חיילי ארה"ב ובעלות בריתה בעיראק ובסוריה (שאינה עומדת כעת על הפרק) **לא תביא לחיסולו של דאעש ולביסוס**

² מזכיר ההגנה האמריקאי צ'אק הייגל ציין בנאומו: **"Iraq's continued political progress toward a more inclusive and representative government – and its progress of reform and reconciliation – will be critical.** We believe that Iraq's new Prime Minister, Haider al-Abadi is committed to bringing all Iraqis together against ISIL..." (אתר ועדת הכוחות החמושים של הסנט האמריקאי, 16 בספטמבר 2014). אולם בפועל הקמת ממשלת חידר אלעבאדי (8 בספטמבר 2014) במקום ממשלת מאלכי לא הגבירה את מידת הלגיטימיות של המשטר העיראקי בקרב הסונים.

³ ב-2 במאי 2011 הרג כוח אמריקאי את אסאמה בן לאדן מנהיג אלקאעדה בסיכול ממוקד. בדיעבד ניתן לקבוע, כי הריגתו החלישה את אלקאעדה אך לא עקרה מהשורש את ארגוני הג'האד העולמי. מרכז הארגון באפגניסטאן/פקיסטאן אכן נחלש אולם בעיראק ובסוריה קם **מרכז חדש, מסוכן יותר**. כשישה חודשים לאחר הריגת בן לאדן שיגר ארגון המדינה האסלאמית בעיראק פעילי ג'האד לסוריה, שהקימו בה את ג'בהת אלנצרה, והביאו לתהליך שיצר בהמשך את דאעש והביא לשינוי במאזן הכוחות בסוריה ובעיראק.

משטרים יציבים במדינות הללו (צבא ארה"ב נכח על בשרו בעת שהייתו בעיראק ובאפגניסטאן את מגבלות הכוח הצבאי בהשלטת חוק וסדר ובביסוס שלטון מרכזי אפקטיבי בחברות שסועות מהבחינה הפוליטית והחברתית).

ד. חולשתם הבסיסית של מוקדי הכוח המקומיים, שעליהם "בונה" ארה"ב:

(1) **צבא עיראק**, שארה"ב השקיעה משאבים כח רבים בבנייתו, נותר צבא נעדר מוטיבציה, שאינו נהנה מלגיטימיות בקרב המוסלמים הסונים. צבא עיראק עשוי להיות יעיל בהגנה על הבירה בגדאד ועל אזורי האוכלוסייה השיעית, אך לא בכיבוש ושליטה על האזורים הסונים מקור התמיכה של דאעש. השקעה נוספת של ארה"ב בצידוד צבאי ובמומחים לשם חיזוקו של הצבא העיראקי ספק אם תשנה מצב בסיסי זה.

(2) **כוחות הפשמרגה הכורדים** עשויים להיות יעילים בהגנה על האוטונומיה הכורדית, וייתכן גם בפעולות התקפיות מוגבלות. מנגד, להערכתנו, תפחת בהרבה יעילותם ורמת המוטיבציה בפעולה באזורים סונים ושיעים.

(3) **המליציות השיעיות בעיראק** עשויות להיות יעילות בהגנה על הבירה בגדאד ועל אזורים בהם מתגוררת אוכלוסייה שיעית. אולם סיוע צבאי למליציות הללו לא יקנה להן יכולות התקפיות, שתבאנה לכיבוש האזורים הסונים עליהם שלט דאעש. זאת ועוד, לסיוע למליציות השיעיות יש גם **מחיר פוליטי בדמות חיזוק מעמדה של איראן**, בעלת החסות עליהן.

(4) **ארגוני מורדים סורים "מתונים"**: ארגונים אלו הינם מפוצלים מבחינה ארגונית, שונים מבחינה אידיאולוגית, נעדרי הנהגה אפקטיבית (צבאית ופוליטית). סיוע של ארה"ב והמערב יוכל לחזק את כושר עמידתם מול דאעש ומול המשטר הסורי, אך ספק רב אם הוא יקנה להם יכולות התקפיות משמעותיות, בשתי החזיתות הללו.

ה. **חולשת הקואליציה התומכת בארה"ב**: המדובר **בקואליציה הטרוגנית** בעלת אינטרסים פוליטיים שונים ואילוצים מבית המגבילים את היקף השתתפות המדינות השונות. חברות הקואליציה צפויות להגיש סיוע מוגבל להתקפות האוויריות נגד דאעש. **לתורכיה**, שלה חשיבות רבה, אינטרסים ואילוצים פוליטיים משלה והיא מעדיפה (לפחות לעת עתה), שלא להיות מעורבת באופן פעיל בחיסול דאעש. זאת ועוד, בעתיד, אם וכאשר ישתבשו הדברים, והקואליציה תצטרך להתמודד עם קשיים, עלולים כמה מחבריה לערוק מהמערכה. ב"שורה התחתונה" ארה"ב היא זו שנושאת בעיקר עול הלחימה ותאלץ לשאת בתוצאותיה לאורך שנים.

ו. **הקושי הרב שבשיתוף פעולה אפקטיבי עם משטרו של בשאר אסד ועם איראן התומכת**

בו:

(1) משטר אסד יכול היה להלכה לסייע בלחימה נגד דאעש לא פחות ואולי אף יותר ממרבית מדינות הקואליציה ומ"ארגוני המורדים המתונים" הנתמכים ע"י ארה"ב. אולם ארה"ב רואה במשטר אסד חלק מהתהליך, שהביא להקמת דאעש, ולא חלק מהפתרון. שיתוף פעולה עימו, עלול, בין השאר, לנכר מעל האמריקאים את האוכלוסייה המוסלמית סונית בסוריה ולפגוע בשיתוף הפעולה של ארה"ב עם מה שמכונה ארגוני המורדים המתונים.

(2) גם שיתוף הפעולה עם איראן, בעלת ההשפעה והנוכחות בסוריה ובעיראק, הינו בעייתי מהבחינה הפוליטית. שכן איראן תומכת בטרור, האסטרטגיה שלה חותרת להשיג הגמוניה במזרח התיכון, לפגוע בהשפעה האמריקאית בסוריה ובעיראק ולפגוע בבעלות בריתה של ארה"ב (ישראל, סעודיה, ירדן). אומנם יתכנו בעתיד שיתופי פעולה טקטיים נגד דאעש עם איראן והמשטר הסורי אך קשה לצפות שהן תהפוכנה לשותפות מרכזיות בקואליציה.

3. מעבר לכך, המערכה האמריקאית, ככל שתמשך, מועדת גם להסתבכויות, שהינן חלק בלתי נפרד מהמאבק נגד הטרור. למשל: הגברת המוטיבציה של דאעש, ארגוני ג'האד עולמי ותומכי דאעש ברחבי העולם להגיב בפיגועי טרור על התקיפות האוויריות; פגיעות בשוגג באוכלוסייה האזרחית כתוצאה מהתמשכות התקיפות מהאוויר; היגררות ארה"ב לדפוסי פעולה, שאינם נכללים ב"סל" הצעדים שעליהם הכריז הנשיא אובאמה (בכלל זה "הישאבות" חיילים אמריקאים נוספים ל"ביצה העיראקית" ואולי אף "הביצה הסורית"). כל אלו עלולים להוביל לביקורת פנימית בארה"ב ובמדינות המערב אם העניינים ישתבשו (והם עלולים להשתבש), ולו גם בשל עצם טבען המורכב, הנזיל, הנפיץ והמשתנה של מלחמות האזרחים בסוריה ובעיראק.

4. מעבר לכל הקשיים והבעיות הללו יש לזכור, כי דאעש צמח על רקע התפרקותן של סוריה ועיראק במסגרת תהליכים עמוקים ורבי עוצמה העוברים בשנים האחרונות על המזרח התיכון. תהליכים אלו, המכונים "הטלטלה האזורית", שינו את פני המפה הפוליטית האזורית כפי שהתעצבה לאחר מלחמת העולם הראשונה והתקיימה קרוב למאה שנים. במקום מדינות לאום, שקרסו עדיין לא צמח סדר חדש וכוחות פוליטיים וחברתיים רבים ומנוגדים נלחמים ביניהם על השלטון. זוהי "הביצה" שבה צמחו דאעש וארגונים ג'האדיסטיים נוספים, ועד אשר לא תתייבש ה"ביצה" בתהליכים ממושכים העלולים להתחולל במשך שנים ארוכות – לא ניתן יהיה לעקור מהשורש גידולי פרא אלו.

הערכת "נקודות התורפה" של דאעש

5. בחודשים האחרונים הצליח דאעש "למתג" את עצמו בעולם הערבי-מוסלמי ובמדינות המערב כארגון טרור עוצמתי בעל יכולות יוצאות דופן. הצלחותיו הצבאיות, התבססותו הממשלית והצטרפות ארגונים ופעילים לשורותיו למול חולשתם של אויביו ויריביו הזינו דימוי זה וגרמו בחלק מהמקרים להעצמת הארגון מעבר לכוחו ויכולותיו האמיתיים.

6. אולם ניתוח כוחו ודפוסי פעולתו של דאעש מצביע על "נקודות תורפה" של הארגון ועל מידה רבה של פגיעות, אותם עשויה ארה"ב לנצל. עיקרי "נקודות התורפה" הללו:

א. הפער הגדול שבין כוחו של דאעש לבין יומרותיו: לדאעש גרעין קטן של פעילים (מספרם מוערך בכ-25,000 עד 31,000) באמצעותו הוא שולט על מיליוני תושבים ועל חלקים ניכרים משטחן של עיראק וסוריה. סדר הכוחות הקטן עשוי להקשות על דאעש להתגונן בפני יוזמות צבאיות קרקעיות, אם וכאשר יופעלו נגדו כוחות סדירים, עדיפים במספר ובאיכות. זאת ועוד, אם יוחלש כוחו הצבאי של דאעש באופן משמעותי, עשוי דאעש להתקשות לכפות שליטה אפקטיבית על האוכלוסייה המקומית לאורך זמן, קל וחומר לממש את שאיפות ההתפשטות המרחיקות לכת שלו (השתלטות על עיראק וסוריה ועל מדינות נוספות).

ב. חולשתה של הקואליציה, שבנה דאעש בעיראק: זוהי להערכתנו קואליציה רופפת המורכבת מארגונים סלפים-ג'האדיסטים, שאליהם חברו שבטים סונים ואנשי צבא עיראקיים מתקופת צדאם חסין ואנשי מפלגת הבעת'. בין הגופים הללו אין "דבק מלכד" אידיאולוגי ושיתוף הפעולה ביניהם מבוסס על מפגש אינטרסים, שבמרכזו עומדת העוינות לשיעים ולמשטר המרכזי בבגדאד הנתפס כמזוהה עם השיעים. גם שיטות הפעולה הברוטאליות של דאעש וניסיונותיו לאכוף גרסה קיצונית של ההלכה האסלאמית יוצרים כלפיו ניכור בקרב בעלי בריתו העשויים לנטוש אותו, לכשתשתיינה הנסיבות ותיבלם תנופת ההצלחות הצבאיות של דאעש. השתתפות שבטים במחוז אנבאר, שבמערב עיראק בלחימה נגד דאעש לצד הצבא העיראקי, וחילוקי דעות שגלשו לעימותים אלימים בין דאעש לבין שבט גדול במרחב דיר אלזור, ממחישים את הקושי לשמר את הקואליציה הזאת לאורך זמן.

ג. ריבוי אויבים אל מול העדר בני ברית משמעותיים בסוריה: בזירה הסורית נאלץ דאעש להלחם נגד המשטר הסורי, ובו בזמן להתמודד עם ארגוני המורדים ועם ג'בהת אלנצרה, שלוחת אלקאעדה בסוריה העוינים לו. מרבית האוכלוסייה הסורית, שעליה שולט דאעש, אינה מזדהה עם תפיסותיו האידיאולוגיות ועם הכפייה הברוטאלית של קוד ההתנהגות האסלאמי. המשטר הסורי, איראן וחזבאללה עוינים את דאעש ועשויים לנסות ולפגוע בו לכשתאפשרנה זאת הנסיבות. מעבר לכך, השסע הדתי-עדתי עשוי להקשות מאוד על דאעש להרחיב תחומי שליטתו למרחבים נוספים בהם מתגוררת אוכלוסייה העוינת לו (למשל באזורים בהם מתגוררת אוכלוסייה עלוית, כורדית או דרוזית).

ד. **מרכזיותו של מנהיג דאעש:** לדאעש מבנה היררכי ריכוזי, הסובב סביב דמותו הכריזמתית של מנהיג הארגון, אבו בכר אלבע'דאדי. מנהיג הארגון, העומד בראש הח'ליפות האסלאמית, הינו הפוסק האחרון בנושאים צבאיים, דתיים וממשליים. הנהגת דאעש ומוסדותיו ממונים על ידו ותלותם בו הינה מוחלטת (ככל הידוע לנו אין בנמצא "מספר 2" שאליו יוכלו לעבור באופן מסודר כל סמכויותיו של אלבע'דאדי). לפיכך, להערכתנו, **הריגתו של אלבע'דאדי בסיכול ממוקד עשויה לעזע את דאעש ולהחליש אותו באופן משמעותי, גם אם לא תביא לקריסתו.**

ה. **פגיעותו הכלכלית של דאעש:** יכולותיו הצבאיות והממשלתיות של דאעש נשענות במידה רבה על הכנסותיו הגבוהות מהתשתיות הכלכליות ובמרכזן תשתיות הנפט (זיקוק הנפט והברחת מוצרי נפט מעבר לאזורי שליטת דאעש). **מערכה יעילה נגד מערכת ההפקה וההברחה של מוצרי הנפט עשויה להחליש את דאעש מהבחינה הצבאית ולפגוע ביכולתו לספק חלופה ממשלית לאוכלוסייה המקומית.** ארה"ב מודעת לכך והיא מיקדה את התקפותיה האוויריות, כבר בתחילת המערכה, נגד תשתיות הנפט, שבידי דאעש. אולם בכך אין די. במאבק נגד תשתיות ההברחה של מוצרי הנפט תזדקק ארה"ב לשיתוף הפעולה הדוק עם **תורכיה ועם האוטונומיה הכורדית** ואם ניתן יהיה – גם עם **המשטר הסורי**, כדי לנתק את עורקי הברחת מוצרי הנפט של דאעש.

ו. **האידיאולוגיה של דאעש:** דאעש מייצג פרשנות קיצונית סלפית-ג'האדיסטית של **האסלאם**, אשר שורשיה בימי הביניים (האסכולה החנבלית). למרות שבעיני צעירים מוסלמים רבים היא נתפסת כיום כאטרקטיבית, אסכולה זו אינה מקובלת על מרבית המוסלמים. אנשי דת רבים בעולם הערבי/מוסלמי ובקהילות מוסלמיות במדינות המערב מסתייגים הן מהפרשנות הקיצונית של האסלאם והן ממעשי האכזריות וההתנהלות הברוטאלית של דאעש המוצגים לראווה בתקשורת. האסכולות המקובלות על מרבית המוסלמים הינן האסכולות המתונות. כיוון שכך למהלכים הצבאיים נגד דאעש **חייב להתלוות מאבק בתחום התודעתי** המכוון **לטפח את האסלאם המתון**, המוצא ביטויו בזרם השאפעי ובזרם והמאלכי. **מצרים** (שגם היא ניצבת בפני איום הטרור) יכולה בהקשר לכך למלא תפקיד חשוב והיא אכן הודיעה שתסייע למאבק נגד דאעש במתן **מענה אסלאמי אידיאולוגי לתפיסת העולם שהוא מייצג.** במדינת המערב חייב המאבק התודעתי להתבצע ע"י **טיפוח הזרמים המתונים בקהילות המוסלמיות המקומיות בשילוב מהלכים נוספים להפחתת תחושת הניכור והקיפוח בקרבם.**

7. מקרב "נקודות התורפה", שנמנו, נקודת התורפה המרכזית של דאעש הינה, **להערכתנו, חולשת בסיס הכוח שלו בקרב האוכלוסייה הסונית המשתפת עימו פעולה או הנכנעת למרותו.** שיתופי הפעולה שלו עם שבטים סונים ומוקדי כח סונים אחרים הינם "נישואי נוחות" על בסיס אינטרסים משותפים זמניים, היכולים להשתנות לנוכח שינויים במציאות הפוליטית והצבאית בעיראק ובסוריה. הצלחות במערכה הצבאית נגד דאעש יחד עם מדיניות אמריקאית של הגשת **סיוע מאסיבי**

למוקדי כח בקרב האוכלוסייה הסונית בשטחי שליטתו של דאעש, כדרך שעשתה ארה"ב בעבר בעיראק, עשויים להניב פירות במערכה נגד דאעש (גם אם לא בהכרח בטווחי זמן קצרים).

8. אם ארה"ב ובעלות בריתה תתמדנה במערכה נגד דאעש, תשקענה בה לאורך זמן מאמץ צבאי משמעותי, תשכלנה לנצל את "נקודות התורפה" של דאעש ולא תרתענה מתוצאות לוואי קשות העלולות ללוות אותה (נפגעים, טרור, ביקורת מבית ומחוץ) – או אז, להערכתנו, עשויה המערכה נגדו להניב גם תוצאות חיוביות. תוצאות אלו תהיינה צנועות יותר, מתחת לרף הציפיות הגבוה אותו קבעה ארה"ב, אך גם ריאליות יותר. ציפיות ריאליות עשויות להיות להערכתנו: החלשת דאעש (להבדיל מחיסולו); בלימת תנופת התפשטותו בסוריה ובעיראק ואולי אף צמצום נכסיו הטריטוריאליים; שיפור יכולת ההגנה העצמית של כוחות מקומיים בסוריה ובעיראק; שיפור יכולות הסיכול נגד הטרור של דאעש (במערב ובמזרח התיכון) ומתן מענה יעיל יותר לתופעת יציאת המתנדבים לסוריה וחזרתם למדינות האם שלהם.